

Euskera batua (I). Lekuona-tar Manuel apaiz jauna

Zeruko Argia, 364. zk., 1970-02-22: 12.

Sarrera

Euskera baturaren aurka dagoan euskaldunik ez da izango; Halaere, oraindik horrenbeste euskelkietan adarkatua dagoan izkuntza nola idatzi behar dugunaren asmo zuzen, ziur eta bakar baten billa gabiltz; asmoak ba dira, bai, baiña gehiegitxo; ta asmo askok ez dute asmo bakar bat osatzen. Halaere, beharrezko eta ezin-besteko aukeraren konzientziak emango ahal digu behar dugun ausardia eta indarra; itxaropen horrekin gaude danok.

Baiña: burua ere ekarriko ahal digu?

Auzia ez da oraingoa. Campión eta Broussainek 1920-an Euskaltzaindiari "Informe sobre la unificación del euskera" agertu ziotenean erabaki hau eman zuten: Igo Gipuzkera ta *Lapurtera*, edo biak aurrez elkartutako euskelkia, oñarriz artu. 2n. Behar diran batzorde bereziak izentatu; bi euskaltzain hoiene ustez, gutxienez iru: "fonetika ta ortografiari" dagokiona, bestea "gramatikarena", eta azkenik "euskera batuaren iztegiari" dagokiona. Aukera honetarako bere arrazoi sakonak ematen zituzten orain dala 50 urte luze. (Ez zuten lapurterak berekin zuten h-rik aitatu, halaere) Ikusten danez, orain dala gizaldi erdi bat ere *larritasun gorriko arazoa* zan hau; halaxe diote emandako argibide honetan; eta diote, gaiñera, *bidea Euskaltzaindiak iriki behar duala, berari dagokion lana dala-ta*.

Hara ba denbora ta sujetoa garbi aitatu.

Gizaldi erdi baten buruan, Koldo Mitxelena jaunak ikasketa sakonak egin eta gero (Euskaltzaindiaren izenean noski) bere asmoa erakutsi digu, eta lehenengo euskera batu edo osotu horretarako behar ditugun bi milla itz ere eman dizkigu (*Lehen euskal hiztegi bateratua*. Kriselu; Rikardo Arregi ta bere arreba Begoñaren ardurapean argitaratua, eta gero *Euskera*, Euskaltzaindiaren aldizkarian, eta baita Iñaki Beobidek Euskaltzaindiaren babesean argitaratutako *Euskera Batua* liburutxoan ere). Hemen dago *h* hori! Behar ba da (nere iritzi bat emen azaldu ahal badut) gehiegitxo ere bai.

Eta hemen gabiltz oraindik erabaki ziur bat artzeko beldurrak.

Auzi honen argitzeak *arreta* eta *burua* eskatzen du, noski; baiña larri gorriko *presa* ere bai.

Gaurko egunean erriak zer-ikusi aundia dute auzi hoietan; zer-ikusi ahal dutenean behintzat. neurri berriak baztertu edo onartzeko, Euskal erriak arazo honen konzientzia izan behar du. Egiak eltzeko bere denbora behar du, noski, baiña bakoitzak bere iritzi eltzeko nahi-ta-nahi-etzko duan informazioa ere behar du.

Jakin ditzagun gure izkuntzaren nekean aspaldi dabiltzan gizonen ardurak; gure errian asko dira; danekin itz egitea gehiegi litzake; "muestreo" bezelako aukeramen bat egin dut. Utsak egingo ditut, noski; baiñan ez dira maliziz egiñak izango. Aukeratutako

sei-zortzi gizonen artean mugaz arunzko ta onuzkoak izango dira; h-ez onuntz eta aruntz daudenak ere bai; batzuek besteak baiño radikalagoak; danok osatzen bait dugu gure erri hau.

* * *

Izketaldi hoiek Lekuona jaunarekin asi nahi izan ditut; batetik, Euskaltzaindiko lendakari dalako; baiña baita bere duan eta iñork erantsi behar ez dion berezko gure erriaren jakintsuenetako seme bat dugulako ere.

Alaxe iritxi nintzaion bere Andoaingo bizi-lekura.

– Euskeraren batasuna dala-ta –esan ziran sarrerako– Euskaltzaindiak erria behartuaz ezin du joka.

– Ez, behartuaz ez, noski –esan nion– baiñan halaere auzi hau gehiegi luzatzeak gure erriari, eta izkuntzari, kalte aundiak ekarriko dizkio; nolabait, bide-erakustaille bat beharko dugu; ez ahal du beorrek hala uste?

– Bai, noski.

– Euskaltzaindiak ba du, berez, itzal berezi bat; eta bakarra gaiñera; ala, Arantzazun bere babesean artutakoak, benetako Euskaltzaindiko erabakiak dirala esan ahal genezake?

– Agertu dan textoa bera hala da, noski ("begi onez ikusiko lukeala Euskaltzaindiak *h* bi bokal berdin naiz desberdiñen artean erabiltzen astea; honek ez duala esan nahi gorago jo nahi dutenen saioak ez direla ongi ikusiak izango"); baiña interpretazioa beti berdiña ez da izaten; han erabakirik ez zan artu; orain, esan dezagun Arantzazun ikaspide bat eman zala. Ikaspide honek zenbat indar duan? Indar normatibu bat, norma-bide bat, nola nahi. Hor esan nahi dugu: "zuri ere ala ba derizkiozu, hara guk bide bat erakutsi"; baiñan ezin dezakegu bide hori derrigorrean jarraitzera iñor behartu; gizonari, ta erriari, askatasunean utzi behar zaie, erakusten zaizkieten bide hoietako betiko bakar bat aukera dezaten; *h* nola erabilli behar dan?; ba *h* erabiltzerakotan orrela erabilli behar dala derizkiogu; Euskaltzaindiak ezin dezaioke iñorri *h* hori erabiltzeko beharrik sortu arazi; hori ez bait dago gure eskuan.

– Baiñan, Euskaltzaindiak bereko dituan hainbeste maixu hor dirala, hori esateak ba du berezko indar berezi bat –esan nion don Manueli.

– Bai, baiña Mitxelena berak esan zuan bezela: Euskaltzaindia ez da iñor bide bakar bat ezartzeko; eta halaxe da, euskeraren jaun eta jabe erria da; erriak agintzen du, eta Euskaltzaindiak ez; dekretorik ezin dezakegu, beraz, atera.

– Halaere guk bide bakar bat behar –esan nion.

– Batasunak lehen ere ba zuan naiko zailtasun, eta orain beste bat erantsi diogu: *h*-bai eta *h*-ez dio don Manuelek.

– Hala da, baiña mugaz haruzko anaiei amore pixka bat ez ahal diogu ba eman behar?

– Bai –erantzun zidan– gu gehiago gera, haiek gutxiago; aundiak txikiari amore ematen dio errezago, hala da; beti halaxe izandu da. Halaere, Euskaltzaindia sortu zanean bere alfabetoa ba zuan, eta *h* zuberotarrentzat eta Lapurdi ta Benaparreko nahi zutenentzat utzi zan; Bizkaian eta Gipuzkoan ezin hori egotzi; gaiñera, ohiturak agintzen

duan bezela ikusi behar gauzak; ez orduko ohiturak, orain dala 50 urte Euskaltzaindia eratu zaneke ohiturak, baita 200 urte aurrekoak ere; Gipuzkoan eta Bizkaian noizean behin erabiltzen zan *h*, baiñan oso gutxi, azkeneko bi gizaldi hoietan ez da erabili; orain danak bat egin behar badugu, erraza da: berak gorde dezatela guri ezarri gabe; hori da bidezkoa.

– Nola nahi dala, don Manuel, erri honek ba du gidaritza baten beharra; gidaritza esan dut; ez derrigorrez ezer ezartzeko agintea, baizik ikas eta jarrai bideak maixuki ta irakaspidez erakutsiko dizkiguna.

– Bai, Villasante berak ere halaxe esan zuan: Euskaltzaindiaren erakutsiak *normatiboak* zirala, eta ez *prezeptiboak*.

– Baita.

– Eliza berak ere sinismen eta moral-gauzetan ba du aginte; eta deklaratu lezake hereje sinismen eta moral bidean oker dabillena. Akademia batek ez du horrelako aginterik izkuntzaren gain. Euskeraren jaun eta jabe erria da, ez beste inor; guk erriari erakutsi dezaiokegu, agindu ez.

– Hauxe egia da –esan nion– Euskaltzaindiak erriari *erakutsi dezaioke*, orretarako gai da-ta; baiña nere ustez egi osoa hau izango litzake: Euskaltzaindiak erriari *erakutsi behar* dio, orretarako behartua dago-ta.

– Baiña, bestaldetik –esaten ziran Lekuona jaunak– *h* hau dala-ta euskaldunen artean gudu isil eta mingorra sortu da, ba dakizu; eta gudu honetan Euskaltzaindiak, danon instituzioa danez, "neutralidade" bat gorde behar duala uste dut: "neutralidade" honi buruz esan lezake norbaitek, *h*-rekin idazten ba dut neronek autsi dedala neutralidadea. *H*-rikan gabe idatziaz, nik Euskaltzaindiaren lehengo ortografiari jarraitu diot; hori bait zan Euskaltzaindiaren lehengo Gipuzkoarako ta Bizkairako lehengo ortografia. Auzi hontan lehengo ortografiak bere alde du "la ley de la ventaja" esan ohi dana; edo-ta jurista zaharrak esaten zutena: *in dubio, melior est conditio possidentis* (holakoetan lehenean dagoanak du bentaja); edo-ta dialektikoak ziotena: *asserentis est probare* (zerbait berri esaten duanari dagokio gauza probatzea, azaltzea; zaharreen dagoenak ez dauka arrazoirik eman beharrik).

– Ez dakit arrazoi zahar hoiek gaurkotatzen baduten –esan nion don Manueli erdi jostetako, eta berak ere iripar egin zuan–. Nola nahi, ni ez naiz *h* hori jarri edo kanpoan utzi behar dugularen asmoak elkar-izketa hoietan esatekoa; horretarako iritziak jasotzen bakarrik ari naiz; erriarentzat, noski; gero, erriak bere aukera egingo du. Baiñan nik, periodista bezala lehendabiziko arazo hau nahi nuke gure irakurleentzat argitu: Euskaltzaindiak *neutral* edo *bide-erakusle* bezela joko-behar du?

– Euskaltzaindiari dagokiona –esan zidan don Manuelek– giro paketsu bat prestatzea da, bideak ahal dan garbien ikusteko. Horregatik diotzut, nik *h*-rikan gabe idatzi dut; bestela, neutralidade hori puskatuko nuan. Beraz-eta, aukera bat egin behar nuan: *h*-rik gabe idatzi, edo ezer idatzi gabe, mutu, geratu. Idatzi gabe egotea, ordea, esku-artearen gendukan auziari oker aundi bat egitea zan. Auzi honek bi alderdien artean ekilibrio bat eskatzen zuan. Arantzazun alderdi bati eman zitzaion (alako giroa zegoen) lekuri gehiena. Beste alderdiari ere eman behar zitzaion bere lekua. Nik hau euki det kontuan egin dudana bezela jarrai dudanean. Auzi honen ekilibrioak hau eskatzen zuan. Mitxelena jaunaren itzak berak askorentzat ez ziran ezagunak, arik-eta orain *Euskeran*

azaldu diranarte. Egoera hortan sortu diran bi alderdi berezi hoietako bateri laguntzea zuzenbidearen aurka jokatzea zan. Horretxegatik jarraitu dut nik lehengo ortografian idazten, besterik ez. Ez fanatikeriz, hori ez da-ta, ez nere izatez, ezta nere oraingo jokabidez, nik egin nahi dudana. Bestalde, hain xuxen, auziaren ekilibrioa eta Euskaltzaindiaren neutralidadea zaitzeagatik. Nik hontan Mitxelena beraren itza artuko dut: Euskaltzaindiak bide hoiek ezartzeko ez duala "ez eskurik eta ez indarrrik". Estaduak ba du indarra, elizak ba du eskua; guk ez dugu eskurik, ez indarrrik euskeraren izaera ukitzeko; bideak erakutsi bai, ezarri ez. Kontuan euki behar dugu, batasuna bi gauza hoietarako eskatu zala: aldizkarietako eta ikastoletarako; eta *h* hau dala ta ez dala, batasunak esku-artetik alde-egin digu. Zer egin orain? Ikastolari buruz, beti ere gogoan euki bearreko gauza da, ikastolak umeen gurasoenak dirala, ez gureak. Eta guztiok dakigu, gurasoen iritziari buruz. Arantzazu ezkeroztik igaro dira urte ta erdi hontan. Bizkai aldetik, batez ere Pedagoji-lege bat aipatu dala: umeak gurasoen izkuntzan eta izkuntzaeran ezi behar dirala (horixe bait da, hain xuxen, ikastolak sortzeko euskaldunok daukagun eskubidearen oiñarri); ez dala bidezko, beraz, umetxoei beren gurasoengandik bestelakoa dan izkuntza-erarik erakustea. Pedagoji-legea da, lege arrunt-arrunta. Gurasoen iritzia entzun beharra daukagu, beraz.

– Beorren puntua ikusten dut; halaere, beorrek lortu nahi duan giro paketsu hori ez da oraindik sortu.

– Behar ba da denborik ez da izandu. Bide hau aukeratzeko larria ba dugu, bai; halaere Pompeu Fabrak Kataluña erriari amar urtetako epea eman zion, bakoitzak bere bideak erakutsi ta esperientzi bat izateko. Gu hontan ari gera. Giroa konpondu ez bada, ez da gure errua bakarrik izan. Euskaltzaindiak bideak artzeko aukera-denbora eman nahi du. Hauxe da gertatua.

* * *

Azken-itzak

Ikusi dugunez, Euskaltzaindiak badu bere jokabidea: bakoitzak bere bideak aztertu ta ibiltzeko denbora eman. Denbora hau gure izkuntzaren eta erri osoaren kaltean luzatu ez dedin, guetatik alde bateko edo besteko *gogorrak* erdi-bide batera etortzeak zenbat on ekarriko liguken oldoztu behar lukete. Euskaltzaindiari erabaki baten bideak erreztuko litzaizkioke-ta. Don Manuel Lekuona, bere Lendakari ospetsua danaren argi-biderik eta laguntzarik ez zaio erriari paltako. Izketaldi honen ondoren inpresio hori geratu zait behintzat.